

به یادداشت و یک اثر مفصل از استاد کار و استاد بحران از طریق و چگونه با گروهی فرقه‌دین گران، به نظر
 از استادان از جمله می‌رسد.
 هر چند همواره از درج نوشته‌هایی که در حالی به چاپ رسیده است بر همین دانشنامه، ولی به سفارش جناب آقای دکتر محمد
 حسینی، این مقاله مستند و روزگوار به سبب اهمیت بی‌شمار آن آخرین نسخه فصلنامه گفتگو در گمرقدهای
 ایران و جهانی که شاید اثر اندیشه باستان به پیش می‌کشد.
 گفتمانی است که فصلنامه گفتگو در شماره ۱۷ (تابستان ۱۳۷۴) مقاله دیگری در همین زمینه با عنوان «بحران آذربایجان»
 در نگاه استاد بنیافته شوروی» داشته است.

اطلاعات سیاسی - اقتصادی

استالین و فرمان تشکیل فرقه دموکرات آذربایجان

«طرح تاریخ بین الملل جنگ سرد»^۱ مستقر در مرکزین المللی وودرو ویلسون برای پژوهشگران، واقع در واشنگتن که پیش از این نیز یکی
 بررسی هایش را در باب چگونگی شکل گیری بحران آذربایجان در سال‌های پایانی جنگ دوم جهانی در فصلنامه گفتگو منتشر کردیم^۲ در ادامه
 بررسی هایش در این زمینه، نشست‌هایی دیگر برگزار و اسنادی جدید فراهم آورده است.

در دور جدیدی از این نشست‌ها که در فاصله سال‌های ۲۰۰۲-۲۰۰۰ در گرجستان برگزار شد گروهی از پژوهشگران غربی و همچنین تعدادی از
 پژوهشگران جمهوری‌های آذربایجان، ارمنستان و گرجستان در باب «جنگ سرد در قفقاز» مقالات و اسنادی را ارائه کردند.

همان گونه که در ترجمه بخش‌هایی از گزارش این کنفرانس^۳ (در ادامه این یادداشت) ملاحظه خواهد شد^۴، بحران آذربایجان و به ویژه توضیح
 انگیزه‌های استالین در تأسیس و سپس انحلال یک حرکت جدایی طلب در شمال ایران محور اصلی بحث و تحقیق می‌دهد، ولی در کنار این واقعه
 مهم به تحولات مشابهی که در دیگر نقاط قفقاز نیز جریان یافت اشاره شده است؛ از جمله طرح ادعای لرضی نسبت به خاک ترک و تأثیر آن بر
 ناسیونالیسم گرجی و ارمنی که ابعاد کلی تر سیاست «شرقی» دولت شوروی را در همان ایام روشنتر می‌سازد.

انتشار اسناد جدیدی در این زمینه نیز از دیگر دستاوردهای این کنفرانس بوده است؛ از جمله سه سند مهم دربارهٔ جوانب عملی تر برنامه شوروی
 در قبال نفت شمال ایران که زمینه ساز بروز بحران آذربایجان بود و دستور العمل‌هایی ریز و دقیق دربارهٔ کم و کیف تأسیس و سازماندهی فرقه
 دموکرات آذربایجان که از لحاظ آشنایی با ماهیت فرمایشی و خاستگاه تصنیفی فرقه، اسناد مهم و درخور توجهی به شمار می‌آیند.^۵
 ترجمه فارسی این اسناد نیز در انتهای این گزارش آمده است.

کاو بیات

در تابستان ۱۹۹۹ آرشیو امنیت ملی - (National Security Ar-archives) با همکاری «طرح تاریخ بین الملل جنگ سرد» برنامه
 تحقیقاتی جدیدی را تحت عنوان «گرجستان، ارمنستان و آذربایجان
 در جنگ سرد» برپا داشت.
 برآوردی از حدود حدود اسناد موجود در آرشیوهای تفلیس،
 ایروان و باکو دربارهٔ جنگ سرد - از جمله نمونه‌هایی از مجموعه
 اسنادی که در مسکو در دسترس نیستند - از اهداف اصلی این برنامه
 بود. گردهم آوردن گروهی از پژوهشگران این سه جمهوری در
 چارچوب همکاری‌های گسترده‌تر طیفی از پژوهشگران بین المللی
 جنگ سرد و بهره‌برداری از دانسته‌های آنها در تاریخ نگاری جنگ
 سرد و اتحاد شوروی نیز از دیگر اهداف این برنامه بود. نخستین
 ملاقات پژوهشگران ارمنی، آذربایجانی، گرجی و آمریکایی در اکتبر

۲۰۰۰ در تفلیس صورت گرفت.^۵ این جلسه که یکی از نخستین
 جلسات دیدار مورخان ارمنی و آذربایجانی پس از سال‌ها جنگ و
 دوری در پی تحولات ناشی از فروپاشی شوروی بود، از میل و علاقه
 برخی از محققین این سه کشور بر تبادل آراء و دانسته‌هایشان با
 یکدیگر و همچنین با پژوهشگران غربی حکایت داشت. پس از
 گفتگوهای چند، شرکت کنندگان این جلسه در مورد دستور کار یک
 کنفرانس بعدی به تفاهم رسیدند.

این کنفرانس در ۸-۹ ژوئیه ۲۰۰۲ در تسیناندالی واقع در
 کاختی گرجستان برگزار شد. در این کنفرانس هفده پژوهشگر
 شرکت کردند، از جمله: لارا عباسوا (دانشگاه دولتی باکو)، لوان
 آوالیشویلی (دانشگاه دولتی تفلیس)، جمیل حسینی (دانشگاه
 دولتی باکو)، گورگی مامولیو (دانشگاه دریای سیاه)، اوارد ملکونیان

نشان داده شده باشد. به علاوه در این یادداشت می‌بایست بر این نکته تأکید می‌شد که لحظه مناسب برای «رهایی» آذربایجان جنوبی فرا رسیده است. در ۲۱ ژوئن و ۶ ژوئیه ۱۹۴۵/۳۱ خرداد و ۱۶ تیر ۱۳۲۴ پوپلیت بورو [دفتر سیاسی حزب کمونیست] استالین به صورتی محرمانه دستور داد در حوزه‌های نفتی شمال ایران عملیات اکتشافی آغاز شود و هم‌زمان، این اقدام بر اساس حرکت‌های ملی آذری و کردی، حکومت‌های جدایی‌طلبی در آن حوزه تأسیس گردند. در مسکو گروه‌ها سه‌گانه مولو توف، بریاو مالنکوف مأمور اعمال این برنامه‌ها شدند. استالین، با قروف دوست و برکشیده بریا-را به حضور خواست و شخصاً دستور العمل‌های لازم را جهت اجرای این دو طرح ابلاغ کرد.^۷

در سامبر ۱۹۴۵/ آذر ۱۳۲۴ فرقه تازه تأسیس دموکرات آذربایجان کنترل بخش‌های آذری نشین شمال ایران را بر عهده گرفت. این اقدام، همراه با امتناع استالین از فراخوانی نیروهایش از ایران، نخستین بحران بین‌المللی جنگ سرد را پیش آورد. استالین در مقابل فشارهای ایالات متحده و سازمان ملل نیروهایش را در سال ۱۳۲۵/۱۹۴۶ از ایران فراخواند. تحولات بعدی نشان داد که استالین در قربانی کردن سران فرقه دموکرات آذربایجان، جدایی‌طلبان کرد و دیگر فعالان ناسیونالیستی که سرنوشته خود را به دست او سپرده بودند، کوچکترین ملاحظه‌ای نداشت. در این بررسی حسنی در عین تأکید بر ماهیت اهداف شوروی در ایران که بر ترکیبی از خواسته‌های اقتصادی (نفت) و نگرانی‌های امنیتی استوار بود، اهمیت گرایش‌های ناسیونالیستی محلی در این واقعه را نیز یادآور می‌شود. حتی امروز نیز پاره‌ای از پژوهشگران در جمهوری آذربایجان، ماحصل بحران ایران را شکستی برای جمهوری خود تلقی می‌کنند.

لارا عباس‌وادر مقاله‌ای که آرایه کرد یکی دیگر از بحران‌هایی را که به شکل‌گیری جنگ سرد کمک کرد، مورد بررسی قرار داده است: ادعاهای ارضی شوروی در قبال قلمرو ترکیه در همان ایام سال‌های ۱۹۴۵-۲۵/۱۳۲۴ که در نهایت واشنگتن را وادار به اقدام کرد.

عباس‌وادر با بهره‌برداری از اسناد آرشیوهای باکو و همچنین اسنادی که از سوی دیگر شرکت‌کنندگان در نشست اکتبر ۲۰۰۰ آرایه شد، به این نتیجه جالب توجه دست یافت که در آن سوی روینای به ظاهر یکپارچه و منسجم سیاست خارجی شوروی، «جنگ سرد» دیگری میان رهبری‌های سیاسی جماهیر شوروی آذربایجان، ارمنستان و گرجستان جریان داشت. خواسته‌های ارضی شوروی در قبال ترکیه موجب احیای خواسته‌ها و آمال ارمنی‌ها شد که هنوز کوچ اجباری از سرزمین‌هایی را که اینک در محدوده ترکیه قرار داشت و قرن‌ها موطن آنان بود، فراموش نکرده بودند. ولی این ادعاهای ارضی شوروی با خواسته‌های رهبری

(مؤسسه تاریخی عمومی ارمنستان)، کارن خاچاطریان (مؤسسه تاریخ عمومی ارمنستان)، کتوان روستیاشویلی (دانشگاه تفلیس)، رونالد گریگور سانی (دانشگاه شیکاگو)، فرانسواز توم (دانشگاه سورین)، آماون ویرایبان (بخش آرشیو جمهوری ارمنستان) و آندره‌ای زوبوف (مؤسسه روابط بین‌المللی، مسکو).

ارتباط میان آمال ناسیونالیستی محلی و طرح‌های ژوزف استالین در مراحل پایانی جنگ دوم جهانی، یکی از مهمترین مضامینی بود که بخش چشمگیری از بررسی‌های مستند آرایه شده در این کنفرانس را به خود اختصاص داد. جمیل حسنی بر اساس پژوهش‌های گسترده‌اش در باب سیاست شوروی در قبال آذربایجان ایران در سال‌های ۱۹۴۵-۴۶ مقاله‌ای آرایه کرد. آرشیو کمیته مرکزی حزب کمونیست آذربایجان در مورد نحوه اعمال برنامه‌های استالین برای توسعه نفوذ شوروی و کسب امتیاز نفت شمال ایران، مجموعه‌ای مفصل و ظاهراً کامل از اسناد را در خود جای داده است. این اسناد بیانگر آن است که چگونه استالین سعی کرد از طریق دامن زدن به احساسات ناسیونالیستی در میان آذری‌های هر دو سوی مرز ایران و شوروی به اهداف توسعه‌طلبانه خود دست یابد.^۸ در خلال دوره اشغال ایران در فاصله سال‌های ۱۹۴۱-۴۶، همانگونه که بررسی‌های حسنی نشان می‌دهد، میان اهداف استراتژیک استالین در ایران و برنامه‌های ناسیونالیست‌های آذری نوعی ابهام-یا حتی تنش-حل نشده وجود داشت. میرجعفر باقروف دبیر اول حزب کمونیست آذربایجان در خلال ابلاغ دستورالعمل‌هایش به گروهی از مقامات شوروی که در سال ۱۹۴۱ عازم ایران بودند، چنین گفت: «شما با انجام وظایف‌تان، خدمت بزرگی به خلق آذربایجان خواهید کرد. با اجرای این وظیفه غرور آفرین، خواسته‌های برادرانی را برآورده خواهید ساخت که قرن‌ها است جدا مانده‌اند.»

بسیاری از مقامات شوروی [در جمهوری آذربایجان؟] بر این باور بودند که حمایت از اقلیت آذری ایران باید در راس سیاست‌های شوروی قرار گیرد ولی استالین در این باب تردید داشت. در سال‌های ۱۹۴۱-۴۲ به جای ۲۵۰۰ تا ۳۰۰۰ مأمور، فقط ۶۰۰ نفر از جمهوری آذربایجان به ایران مأمور شدند. علاوه بر این مقامات شوروی در بخش اشغالی ایران احتمالاً برای خنثی کردن نفوذ آذری‌ها برای جلب حمایت اقلیت‌های کوچکتر ایران مانند کردها و ارمنی‌ها و گرجی‌ها نیز اقدام کردند.

استالین پس از اعلان وحدت او کراین و بلاروس در مه ۱۹۴۵/ اردیبهشت ۱۳۲۴ بر آن شد که نسبت به آمال و خواسته‌های ناسیونالیستی در جنوب قفقاز رویه مساعدتری را اتخاذ کند. مسکو به صورتی عاجل از کمی‌سار امور خارجه جمهوری شوروی آذربایجان خواست که دریاب آذربایجان شمالی (شوروی) و جنوبی (ایران) یادداشتی تهیه کند که در آن یگانگی تاریخی و فرهنگی آن دو

محلّی برای «بازیوری» و تأمین معاش و مسکن آنها در مضیقه قرار گرفتند.

به گونه‌ای که خاجاطریان در بررسی خود آورده است تازه در سال ۱۹۴۸ بود که استالین به ابعاد این ماجرا توجه کرد. فشارهای شوروی بر ترکیه نه فقط به اعطای یک امتیاز ارضی منجر نشد بلکه دولت آنکارا را به کسب حمایت آمریکا واداشت. بسیاری از ارمنی‌هایی که به جمهوری ارمنستان آمده بودند از وضعیت دشوار آن سامان در عذاب بوده و می‌خواستند به موطن پیشین خود بازگردند. به تدریج حضور ارمنی‌های مهاجر از آنچه که قرار بود به مثابه یک حربه دیپلماتیک در این بازی استالین عمل کند به یک بار گران اقتصادی و خطر امنیتی تبدیل شد. علاوه بر این هم رهبران جمهوری آذربایجان و هم رهبران جمهوری گرجستان به استالین هشدار دادند که ارمنی‌ها «قابل اطمینان» نیستند و امکان دارد که «یک ارمنستان بزرگ» در جهت جدایی حرکت کند. اندکی بعد مهاجران در نقاطی دور از مرزها اسکان داده شدند.

در ۱۴ سپتامبر ۲۳/۱۹۴۸ شهر یور ۱۳۲۷ استالین که در آن موقع در استراحتگاه خود در کرانه دریای سیاه بود طی یک پیام تلگرافی از گئورگی مالنکوف خواست که موضوع بروز آتش سوزی در یک کشتی شوروی را که گروهی از مهاجران ارمنی را به بندر باطوم می‌آورد مورد بررسی قرار دهد. سوءظن استالین مبنی بر امکان وجود عوامل آمریکایی-انگلیسی در میان مهاجران ارمنی به تحقیقات و سرکوب‌های گسترده‌ای تبدیل شد، که در نهایت به متوقف ساختن برنامه بازگشت ارمنی‌ها و تبعید هزاران ارمنی مراجعت کرده به اردوگاه‌هایی در قزاقستان گشت.

ادوارد ملکوتیان در مقاله‌ای که در این کنفرانس ارائه داد موضوع خواسته‌ها و بازگشت ارمنه را در سال‌های ۱۹۴۵-۴۸ از سوی دیگر این ماجرا، یعنی از دید ارمنی‌های مقیم خارج بیان کرد. در این مقاله که بیشتر بر منابع آرشیوی غرب استوار است ملکوتیان ریشه‌های بروز اختلاف نظر میان حزب ضد کمونیست داشناکتسوتیون و حزب رامکاو را مورد بررسی قرار داده است. حزب رامکاو را که ادغام جمهوری ارمنستان در چارچوب شوروی را پذیرفته بود و مؤسسات و مؤسسات خیریه تابع آن - از جمله یکی از آنها که تحت سرپرستی گالوست گلبنکیان قرار داشت - به ارمنستان شوروی کمک می‌کردند ولی این کمک‌ها در خلال سرکوب‌های دهه ۱۹۳۰ پایان گرفت. در پی خاتمه جنگ دوم جهانی جامعه ارمنی آمریکا برای احیای معاهده ۱۹۲۰ که بر اساس آن بخش چشمگیری از آنا تولی به ارمنه واگذار شده بود به سعی و تلاش برخاستند. از آنجایی که ترومن در جهت مهار شوروی وارد کار شده بود این خواسته‌های جامعه ارمنی آمریکا با منافع استراتژیک آمریکا در تعارض قرار گرفت.

گرجستان که خواهان «اعاده قلمرو تاریخی» لازها در طرابوزان (واقع در کرانه‌های جنوب شرقی دریای سیاه) بودند، نیز گره خورد. جاناناشیا و برجنیشویلی، دو تن از مورخان گرجی با کسب اجازه از مقامات مسکو (که گرجی‌ها در سطح رهبری آن حوزه نفوذ چشمگیری داشتند)، طی انتشار مقاله‌ای در دسامبر ۱۹۴۵ در صدد توجیه زمینه‌های سیاسی و فرهنگی الحاق طرابوزان بر آمدند.

رقیب عمده آنها در این عرصه ارمنی‌ها بودند که می‌گفتند از کل مساحت ۲۶۰۰۰ کیلومتر مربع حوزه‌ای که قرار بود از خاک ترکیه جدا شود، ۲۰،۵۰۰ کیلومتر مربع می‌بایست به خاک جمهوری ارمنستان منضم گردد. در واکنش به این درخواست کیکنادزه کمیسار امور خارجه جمهوری گرجستان ضمن ارسال یادداشتی به مسکو پیشنهاد کرد که ارمنستان فقط ۱۲،۷۶۰ کیلومتر مربع و گرجستان نیز ۱۳،۱۹۰ کیلومتر مربع از آن را دریافت دارد. پرسشی که در این مقاله مطرح شد آن بود که اصولاً در «نظام توتالیتر» استالینی تا چه حد امکان بروز یک چنین خواسته‌های متعارضی وجود داشت و آنها تا چه حد حاصل گرایش‌های ناسیونالیستی محلّی بودند و تا چه حد محصول تشویق و ترغیب مسکو؟

کارن خاجاطریان بر اساس اسناد موجود، بحران ۱۹۴۵-۴۶ ترکیه را از دیدگاه ارمنستان روایت کرد. وی در این مقاله ضمن تأکید بر بی‌توجهی پیشین مقامات شوروی نسبت به آمل ملی ارمنه و امتیازاتی که آنها با نادیده گرفتن مصالح ملی ارمنی‌ها به دولت ترکیه و نیروهای بلشویک مستقر در جمهوری آذربایجان اعطا کردند، خاطر نشان ساخت که انتقادات دولت شوروی در ۱۹ مارس ۲۸/۱۹۴۵ اسفند ۱۳۲۳ از معاهده ترکیه و شوروی، اشتیاق و شور خاصی را در میان ارمنه سراسر جهان به وجود آورد. در پرونده‌های آرشیو وزارت خارجه جمهوری شوروی ارمنستان در ایران، نامه‌ها و درخواست‌های بسیاری از سوی مجامع مهاجر ارمنی - حتی از جوامع مستقر در آمریکا - دیده می‌شود که در آنها از «استالین کبیر» در خواست «عدالت» شده بود. رهبری ارمنستان شوروی در مقام واسطه‌ای میان ارمنه مهاجر و مسکو عمل می‌کرد. گرگوری آروتیونیان، دبیر حزب کمونیست ارمنستان طی نامه‌های متعددی که به مولوتوف و استالین نوشت از آنها خواست که در مذاکرات خود با متفقین در باب جهان بعد از جنگ، مسئله اعاده «سرزمین‌های تاریخی ارمنستان» را نیز منظور دارند. به نظر می‌آید که استالین با این فکر همراهی داشته و به همین دلیل در ارتباط با برنامه‌هایش برای ترکیه، اجازه داد که یک برنامه جهانی برای تشویق بازگشت ارمنه مهاجر به جمهوری ارمنستان آغاز شود. طولی نکشید که تعداد ارمنی‌هایی که به ارمنستان شوروی مهاجرت کردند به مراتب بیش از انتظار مقامات شوروی و امکانات محدود جمهوری رسید؛ صدها هزار ارمنی در اقصی نقاط جمهوری پراکنده شدند و مقامات

دلیل دارا بودن ذخایر نفتی اهمیت استراتژیک خاصی نیز دارد.

باقرووف فرد تحصیلکرده‌ای نبود ولی ششم وزیر کی سیاسی در خور توجهی داشت. بروز تنش‌های جدید در مناسبات شوروی با ایران و ترکیه می‌توانست موقعیت او را در خطر اندازد. با تبدیل ترکیه بدانچه که به پایگاه رخنه به درون آذربایجان می‌مانست، نگرش دائماً مشکوک و توطئه‌نگر استالین می‌توانست دامنگیر رهبران سیاسی ترک تبار گردد و باقرووف که به خوبی به چنین خطری آگاه بود در مقام پیشدستی برآمده و مبارزه گسترده‌ای را بر ضد گرایش‌های پان ترکی آغاز نمود. او در سال ۱۹۴۹ مبارزه‌ای را بر ضد امام شامل، رهبر مقاومت استقلال طلبانه و ضدروس مردم قفقاز در سال‌های دو دهه ۱۸۴۰ و ۱۸۵۰، آغاز کرد. بر اساس اسنادی که اسماعیلوف در آرشیوهای باکو یافته است باقرووف در خلال دیداری که با استالین داشت پیشنهاد کرد که کل تاریخ مسلمان‌های قلمرو شوروی از نو نوشته شود. او در مرحله بعدی بر آن شد ضمن تلاش برای محو علقه‌های فرهنگی ترکی در میان نخبگان تحصیلکرده آذربایجانی، آنها را در جهت عکس هرگونه گرایش پان ترکی، به سوی نوعی هویت خاص «آذری» هدایت کند. با توجه به تهیه و تدارک تبلیغاتی شوروی در آن سال‌های نخست جنگ سرد، ارزش تلاش‌های باقرووف برای دامن زدن به گرایش‌های ضد ترک در جمهوری آذربایجان، موضوعی نبود که از نظر استالین دور بماند.

علاوه بر این باقرووف برای پیشگیری از بروز هرگونه سوءظن از جانب استالین، سرکوب گسترده‌ای را نیز بر ضد آن گروه از اعضای حزب کمونیست آذربایجان آغاز کرد که به نوعی با ایران و ترکیه مربوط بودند؛ صرف داشتن خویشاوندانی در آن کشورها و یا حتی دیدار آنها کافی بود که شخص را به تبعید و جایجایی دچار کند. و در پایان باقرووف به استالین پیشنهاد کرد که بازماندگان فرقه دموکرات آذربایجان و دیگر افرادی که در نهضت جدایی طلبانه آن سامان خدمت کرده بودند به سیبری یا قزاقستان تبعید شوند.

در مباحث مطرح شده در این کنفرانس و در خلال مطالبی که در باب مقالات ارایه شد، شرکت کنندگان توانستند - برای پاره‌ای نیز برای نخستین بار - از مرزهای محدود «پروژه‌های ملی» که ده‌ها سال است بر تاریخ‌نگاری گرجستان و ارمنستان و آذربایجان حکمفرماست، فراتر روند. رونالد سانی در نکاتی که در حاشیه این مباحث مطرح کرد خاطر نشان ساخت که از نقطه نظر تاریخی خواسته‌های ارضی مطرح شده از سوی ارمنی‌ها در مقایسه با خواسته‌های مشابهی که از سوی آذربایجانی‌ها و گرجی‌ها مطرح شد، از ابعاد جدی‌تر و گسترده‌تری برخوردار بود چرا که خواسته‌های مطرح شده از طرف گرجی‌ها و آذربایجانی‌ها بیشتر برانگیخته مسکو و نخبگان تحصیلکرده محلی به نظر می‌آمد. از نظر او موضوع معاودت ارمنی‌ها نیز در عین حال که می‌توانست به حره بالقوه مؤثری در دست شوروی‌ها تبدیل گردد، متضمن

دین آچسون وزیر امور خارجه آمریکا صورت گرفت، و از آنها پرسید که آیا متوجه هستند که عملاً از الحاق ارضی قلمرو ترکیه توسط اتحاد شوروی حمایت می‌کنند. ارمنی‌ها نیز مأیوس و سرخورده، در حالی که آرزوهای خود را بر باد رفته می‌دیدند جلسه را ترک کردند. با افزایش رقابت روسیه و آمریکا هر دو قدرت بر آن شدند که از جامعه ارمنی مهاجر به عنوان حربه‌ای در جهت افزایش نفوذ خود در خاور میانه استفاده کنند.

گئورگی مامولیا در مقاله خود از اسناد و دیدگاه‌های گرجستان در باب مسئله حساس خواسته‌های ارضی و سیاست‌های قومی نهفته در پشت نمای بحران‌های ایران و ترکیه سخن گفت. وی نشان داد که چگونه یک اقلیت کوچک گرجی در فریدن [از توابع استان اصفهان] در تنش‌های برآمده از جنگ سرد گرفتار آمد و در سال ۱۹۴۵، گرجی‌های فریدن نیز همانند پاره‌ای از دیگر اقلیت‌های قومی ایران از نقطه نظر ایزاری محتمل جهت ایجاد آشوب و اغتشاش در ایران مورد توجه مسکو واقع شدند. ظاهر آن در این زمینه میان مقامات مسکو و تفلیس اختلاف نظرهایی پیش آمده بود؛ در حالی که مقامات گرجی خواهان بازگرداندن گرجی‌های فریدن به گرجستان بودند، مقامات مسکو میل داشتند که آنها در ایران بمانند. این ماجرا نیز در پی ناکامی تلاش‌های استالین برای توسعه نفوذ شوروی در شمال ایران، در برابر سرسختی‌های ایران و فشار آمریکا به دست فراموشی سپرده شد.

در این مقاله در باب دیگر قربانی‌های تنش برآمده از جنگ سرد نیز بحث شده است؛ از جمله ترک‌های مسخطحی و دیگر اقلیت‌هایی که پس از فروپاشی امپراتوری عثمانی در گرجستان مستقر شده بودند. گرایش ترکیه به سمت غرب باعث آن شد که بر ضد [اقوامی که] «عوامل» بالقوه ترکیه [محسوب می‌شدند] سیاست‌های سرکوبگرانه آغاز شود و بخش وسیعی از اقلیت‌های ترک تبار ساکن در نواحی مرزی شوروی مورد پاکسازی قومی قرار گیرند. در سال ۱۹۴۹ مقامات وزارت کشور بنا بر دستور استالین در عملیاتی موسوم به ولنا (موج) گروهی مشتمل بر ۳۶،۷۰۵ ترک مسخطحی، یونانی و ارمنی‌هایی که به تازگی برگشته بودند را به قزاقستان و دیگر جمهوری‌های آسیای میانه تبعید کردند.

الدار اسماعیلوف در مقاله خود از میر جعفر باقرووف، یکی از بازیگران اصلی تحولات حوزه جنوب قفقاز در این سال‌ها و نقش اساسی او در تحولات سال‌های ۱۹۴۵-۴۹ تصویری ارایه داد. چگونگی جان به در بردن او از شکست قمار استالین در شمال ایران، یکی از جنبه‌های جالب این مقاله بود. گذشته از دوستی باقرووف با بریا، این که وی نخستین آذربایجانی بود که به مقام دبیر اولی حزب کمونیست آذربایجان رسیده بود نیز در این امر مؤثر بوده است. جمعیت جمهوری آذربایجان از نظر تاریخی و فرهنگی از ترکیب قومی بالقوه ملتهب و آماده انفجاری برخوردار است. علاوه بر این به

خطر آتی برای نظام شوروی نیز بود.

در دیگر مباحث مطرح شده در این کنفرانس از اسناد موجود در آرشیوهای پلیس مخفی شوروی در گرجستان و آذربایجان و ارمنستان سخن به میان آمد که هر یک به روشنی مبین بروز تعارضات قومی در قفقاز سال‌های پایانی جنگ دوم می‌باشند؛ تعارضات و تنش‌هایی که دامنه آنها به سال‌های بعد نیز کشید. برخلاف افسانه‌ای رایج آن دوره در باب «یک ملت واحد شوروی» این اسناد و گزارش‌ها هم از بروز گاه به گاه کینه و دشمنی میان نیروهای ناحیه نظامی ماوراء قفقاز و ساکنین محلی حکایت دارد و هم از بروز حرکت‌های ضد روسی و ضد شوروی در آن سامان. به گفته فرانسواژ توم سیاست‌های توسعه طلبانه استالین در دامن زدن به احساسات و رقابت‌های قومی نقش مؤثری داشت و در نتیجه رهبری شوروی در تلاش خود برای بسط نفوذ مسکو به نواحی همسایه با دشواری‌های داخلی فراوانی روبرو گردید.

سند شماره ۱

فرمان کمیته دفاع دولتی [اتحاد جماهیر شوروی سوسیالیستی] شماره ۹۱۶۸ اس. اس؛ در مورد اقدامات اکتشافی زمین‌شناسی برای نفت در شمال ایران،

۲۱ ژوئن ۱۹۴۵ / ۳۱ خرداد ۱۳۲۴

رونوشت

فوق محرمانه

کمیته دفاع دولتی

فرمان GOKO [کمیته دفاع دولتی] شماره ۹۱۶۸ اس. اس،

مورخ ۲۱ ژوئن ۱۹۴۵

مسکو، کرملین

عملیات اکتشافی زمین‌شناسی برای نفت در شمال ایران.

با هدف بررسی‌های زمین‌شناسی و اقدامات حفاری برای نفت در شمال ایران، کمیته دفاع دولتی فرمان می‌دهد:

۱. در چارچوب [بخش] «آذنت» [نفت آذربایجان] مجموعه

نارکوم‌نفت [کمیسیاری خلق برای نفت] یک مدیر و ژنرال و ژنرال تشکیل داده و وظیفه نظارت بر بررسی‌های زمین‌شناسی برای حوضه‌های نفتی در شمال ایران را به آن واگذار کنید.

۲. برای اجرای این کار شناسایی در شمال ایران نارکوم‌نفت (رفیق بابایاکوف) و آذنت (رفیق وزیروف) را از جهت تأمین تعداد کارگران لازم از صنعت نفت برای حفاری و گروه‌های بررسی و اعزام آنها به حوزه‌های کاری به صورت واحدهای هیدروژئولوژیک وابسته به ستاد نیروهای شوروی در ایران (قزوین)، مسئول بدانید.

۳. برای واحد هیدروژئولوژیک جهت اجرای اقدامات ذیل در شمال ایران، هیأتی را مستقر سازید:

الف) حفاری

ده تلمبه در هفت ناحیه، از جمله سه تلمبه ثابت (حفاری عمیق برای جستجوی ساختاری) در نواحی بندر شاه، شاهی، بابلسر و

[بندر] پهلوی.

ب) بررسی‌های زمین‌شناسی: هیئتی مرکب از ده گروه در مناطق دشت گرگان، اشرف، شاهی، آمل، خرم‌آباد، بلنگار چای [؟]، جلفا، زنجان، تبریز، اردبیل، و سیاه‌کوه

پ) بررسی‌های زمین‌شناسی: هیئتی مرکب از سه گروه در مناطق دشت گرگان، اراضی پست مازندران و رشت و در کل کرانه جنوبی دریای خزر از مرز جمهوری شوروی ترکمنستان تا مرز جمهوری شوروی آذربایجان.

برای انتقال ابزار لازم حفاری و اکتشاف از اول سپتامبر ۱۹۴۵ جهت شروع کار حفاری و اکتشاف در سپتامبر ۱۹۴۵ نارکوم‌نفت (رفیق بابایاکوف) و آذنت (رفیق وزیروف) را مسئول تلقی کنید.

۴. برای سازماندهی و اعزام یک هیئت اکتشافی مرکب از ده گروه: یک گروه حفاری چاه و الکترومتر، یک هیئت ژئوفیزیک بر کسب از سه گروه (ثقل سنجی، مقاومت سنجی و Variometric از طریق انتقال از باکو، [گروه] Variometric از شعبه ولگای میانه نارکوم‌نفت؛ [گروه] مقاومت‌سنجی از منطقه کراسنودار؛ تا اول اوت ۱۹۴۵، نارکوم‌نفت (رفیق بابایاکوف) را مسئول بدانید.

۵. با هدف تجهیز واحد هیدروژئولوژیک به تدارکات، وسایل و ابزارهای لازم [ارگان‌های ذیل] را مسئول بدانید:

الف) نارکوم‌نفت (رفیق بابایاکوف) باید در اوت ۱۹۴۵ [اقدام ذیل] را در اختیار مدیریت هیدروژئولوژیک قرار دهد: پنج دستگاه تلمبه، وسایل حفاری، و یک دستگاه حفاری گردان؛ چهار دستگاه چارچوب ZV-750، وسایل حفاری و ملزومات آنها؛ سه میله حفاری (۱۲۰۰ متر) و ابزار لازم جهت تلمبه‌های KA-300 و دیگر وسایل و تجهیزات لازم برای اقدامات واحد هیدروژئولوژیک.

ب) نارکوم و نستورگ [کمیسیاری خلق برای تجارت خارجی] (رفیق میکویان) موظف است که در ژوئن-ژوئیه ۱۹۴۵، پانزده تراکتور و صدویست کامیون از واردات [خودروهای؟] سوار نشده از ایران را به واحد هیدروژئولوژیک تحویل دهد.

پ) ژنرال فرمانده جهت ماوراء قفقاز رفیق تیولنف موظف است که فضای اداری و اقامتی لازم را در قزوین و مناطق عملیاتی در اختیار واحد هیدروژئولوژیک قرار داده و همچنین با استفاده از افراد واحدهای نظامی برای سوار کردن صدویست کامیونی که به واحد هیدروژئولوژیک اختصاص یافته، مساعدت نماید.

ت) کمیسیاری خلق برای امور دفاعی اتحاد جماهیر شوروی (رفیق وربویف) [مارشال فرمانده نیروهای مهندسی، سرپرست نیروهای مهندسی ارتش شوروی] موظف است که تا اول اوت ۱۹۴۵ دو واحد کامل و آماده به کار حفاری سیار AVB-2-100، یک دستگاه حفاری AVB-2-100، یک تانکر آب zis-5 و یک کامیون ۱/۵ تن با وسایل لازم و یک چارچوب UA-125 با سه گروه حفار را در اختیار واحد هیدروژئولوژیک در ایران قرار دهد.

فرمان دفتر سیاسی کمیته مرکزی حزب کمونیست اتحاد شوروی به میر [جعفر] باقروف صدر کمیته مرکزی حزب کمونیست آذربایجان در مورد «اقداماتی جهت سازماندهی يك جنبش جدایی طلب در آذربایجان جنوبی و دیگر ایالات شمالی ایران»، ۶ ژوئیه ۱۹۴۵/۱۵ تیر ۱۳۲۴

فوق محرمانه

به رفیق باقروف

اقداماتی جهت سازماندهی يك جنبش جدایی طلب در آذربایجان جنوبی و دیگر ایالات شمال ایران:

شروع اقدامات تدارکاتی در جهت تشکیل يك ناحیه [Oblast] خودمختار ملی آذربایجانی با اختیارات گسترده در چارچوب دولت ایران توصیه می شود.

يك حزب دموکراتیک در آذربایجان جنوبی به نام «حزب دموکراتیک آذربایجان» (از این پس «فرقه دموکرات آذربایجان») با هدف رهبری جنبش جدایی طلب در آذربایجان جنوبی تأسیس کنید. تأسیس حزب دموکرات آذربایجان جنوبی باید با يك تجدید سازمان توأمان بخش آذربایجانی حزب توده ایران و جذب هواداران جنبش جدایی طلب از تمامی اقشار مردم بدان صورت گیرد.

در میان کردهای ساکن شمال ایران برای جذب آنها در يك جنبش جدایی طلب که يك ناحیه خودمختار ملی کرد را تشکیل دهد، اقدامات مناسب صورت دهید.

يك گروه از فعالان مسئول را در تبریز که به هماهنگی فعالیت هایشان با سرکنسولگری اتحاد جماهیر شوروی در تبریز موظف باشند، برای هدایت جنبش جدایی طلب تشکیل دهید. سرپرستی کلی این گروه به باقروف و یعقوبف واگذار می شود.

تهیه و تدارک اقدامات اولیه برای برگزاری انتخابات دوره پانزدهم مجلس ایران، [با هدف] تضمین انتخاب هواداران جنبش جدایی طلب بر اساس شعارهای ذیل به کمیته مرکزی (باقروف و ابراهیموف) حزب کمونیست آذربایجان سپرده شود.

الف) واگذاری زمین از اراضی خالصه و املاک بزرگ اربابی به دهقانان و اعطای اعتبارهای درازمدت مالی به دهقانان.

ب) از میان بردن بیکاری از طریق اعاده و توسعه کار در مؤسسات و همچنین برنامه های احداث راه و دیگر طرح های فواید عامه.

پ) بهبود مؤسسات رفاه عمومی در شهرها و آبرسانی عمومی.

ت) بهبود بهداشت عمومی.

ث) اختصاص حداقل ۵۰ درصد از مالیات های دولتی به حوایج محلی.

ج) حقوق برابر برای اقلیت های ملی و عشایر؛ افتتاح مدارس و انتشار کتب و روزنامه به زبان های آذربایجانی، کردی، ارمنی و آشوری؛ سیر مراحل دادرسی و مکاتبات رسمی در نهادهای محلی به زبان های بومی؛ تأسیس نظام اداری محلی - از جمله ژاندار مری و

ث) کمیساریای خلق برای امور دفاعی اتحاد جماهیر شوروی (ژنرال ارتش، فرمانده پست جبهه ارتش شوروی [رفیق خروف] موظف است از کارگاه های تعمیرات فرماندهی حمل و نقل [ارتش] شوروی در ایران پنج دستگاه کامیون ۱۲ تنی، ۷ دستگاه تریلر الواربری و پانزده دستگاه [جیب] ویلیز را که در شرایط مناسب کاری باشند در اختیار واحد هیدرولوژیک قرار داده و در کارگاه های بخش تعمیرات فرماندهی حمل و نقل [ارتش] شوروی در ایران، تسهیلات لازم را جهت تعمیر وسایل حفاری و خودروهای [هیئت] را فراهم سازد.

۶. ژنرال فرمانده جبهه قفقاز (رفیق تیولنف) را از نظر فراهم آوردن نیروی محافظ، يك گروه اسکورت برای هیئت های اعزامی، ارایه نقشه های لازم و همچنین تأمین لباس و مدارک مورد نیاز واحد هیدرولوژیک، برای ارایه همراهی های لازم با واحد هیدرولوژیک جهت اقدامات حفاری و اکتشافی مسئول بدانید.

۷. نارکوم فین [کمیساریای خلق برای امور مالی] (رفیق زورف) را برای سپردن هشت میلیون روبل، به علاوه ۲,۴۰۰,۰۰۰ ریال به مدیریت هیدرولوژیک مجمع آذنت برای تأمین مواد و تجهیزات حمل و نقل و نگهداری از کارکنان، در محصول سوم و چهارم سال ۱۹۴۵، مسئول بدانید.

۸. به کمیساریای خلق برای امور داخلی (NKVD) جمهوری شوروی آذربایجان اجازه داده شود که برای کارکنان اعزامی نارکوم نفت و مجمع آذنت جهت امور مدیریت هیدرولوژیک، جواز ورود به ایران را صادر کنند.

۹. رفیق ملیک پاشایف به عنوان رئیس مدیریت هیدرولوژیک، رفیق گیداروف به عنوان رئیس مدیریت هیدرولوژیک در نهاد فرماندهی نیروهای شوروی در ایران، و رفیق کورنف به عنوان معاونت مدیریت هیدرولوژیک تأیید شوند.

۱۰. نارکوم نفت (رفیق بابایاکوف) و آذنت (رفیق وزیروف) شخصاً مسئول نظارت بر تأمین خدمه، و متخصصان مهندسی و فنی واحد هیدرولوژیک و فراهم آوردن ابزار و تجهیزات لازم جهت اقدامات حفاری و زمین شناختی در شمال ایران، تلقی می شوند.

۱۱. دبیر کمیته مرکزی حزب کمونیست آذربایجان، رفیق باقروف را از جهت هر گونه کمک و همراهی با اقدامات بررسی زمین شناختی در شمال ایران مسئول بدانید.

صدر کمیته دفاع ملی ای. استالین

گواهی: [امضا ندارد]

[مأخذ]

[مأخذ آرشیو دولتی برای احزاب سیاسی و جنبش های اجتماعی جمهوری آذربایجان، باکو (GAPPOD AZR), f1, op. 89, d. 104]

پلیس با استفاده از عناصر ملی محلی؛ تشکیل انجمن‌های منطقه‌ای، محلی و شهری [و] نهادهای خودگردان محلی.

ج) بهبود اساسی در روابط ایران و شوروی.

۶. تأسیس گروه‌های رزمی مسلح به سلاح‌های ساخت خارج جهت حوایج دفاعی اهالی هوادار شوروی [و] فعالین تشکیلات دموکراتیک و حزبی جنبش جدایی طلب.

اعمال این مورد به رفیق [نیکولای] بولگائین همراه با رفیق باقروف احاله شود.

۷. يك انجمن برای مناسبات فرهنگی میان ایران و جمهوری شوروی آذربایجان با هدف تقویت اقدامات فرهنگی و تبلیغاتی در آذربایجان جنوبی تأسیس کنید.

۸. برای جذب توده‌ها به جنبش جدایی طلب تأسیس يك «انجمن دوستان آذربایجان شوروی» را در تبریز با شعباتی در تمام مناطق آذربایجان جنوبی و گیلان لازم می‌دانیم.

۹. تدارك انتشار يك نشریه مصور در باکو برای توزیع در ایران و همچنین سه نشریه جدید در آذربایجان جنوبی به کمیته مرکزی حزب کمونیست آذربایجان شوروی محول گردد.

۱۰. از OGIZ [بنگاه انتشارات دولتی] [یودین] خواسته شود تا سه دستگاه چاپ مسطح برای بهره‌برداری کمیته مرکزی حزب کمونیست آذربایجان شوروی جهت فراهم آوردن امکانات چاپی [tipografskaya baza] برای فرقه دموکرات آذربایجان جنوبی، ارایه کند.

۱۱. نارکوم و نشتورگ [کمیسیاریای خلق برای تجارت خارجی] [رفیق آناستاز میکویان] به تأمین کاغذ خوب جهت چاپ نشریه مصور در باکو و همچنین سه روزنامه جدید در آذربایجان جنوبی - با حداقل تیراژ ۳۰,۰۰۰ نسخه - متعهد گردد.

۱۲. به کمیسیاریای خلق برای امور داخلی [NKVD] جمهوری شوروی آذربایجان اجازه داده شود که تحت نظارت رفیق باقروف برای تردد افرادی که جهت به اجرا در آوردن این اقدامات باید به ایران اعزام شوند، مجوز لازم صادر شود.

۱۳. برای تأمین مالی نهضت جدایی طلب در آذربایجان جنوبی و همچنین [تدارك شرکت] در انتخابات دوره پانزدهم مجلس ایران، يك صندوق ویژه به اعتبار يك میلیون روبل ارز خارجی - برای تبدیل به تومان - در کمیته مرکزی حزب کمونیست شوروی تأسیس شود.

۶ ژوئیه ۱۹۴۵

دفتر سیاسی حزب کمونیست اتحاد شوروی

[مأخذ آرشیو دولتی برای احزاب سیاسی و جنبش‌های اجتماعی جمهوری آذربایجان، باکو، 1. f. (GAPPOD, AZR), op. 89.d.90, 11.4-5]

سند شماره ۳

دستورالعمل‌های محرمانه شوروی در مورد اقداماتی که باید

جهت اجرای مأموریت ویژه در سراسر آذربایجان جنوبی و ایالات شمالی ایران اعمال شود، ۱۴ ژوئیه ۱۹۴۵/۲۳ تیر ۱۳۴۵ کاملاً محرمانه

اقداماتی برای اجرای مأموریت ویژه در سراسر آذربایجان جنوبی و ایالات شمال ایران.

الف. موضوع تأسیس فرقه دموکرات آذربایجان:

۱. وسایل سفر بی‌شهوری و کامبخش به باکو برای مذاکره فوراً سازماندهی شود. با توجه به نتایج این مذاکرات، تأمین وسایل سفر پادگان، صدر کمیته ایالتی حزب توده در آذربایجان، به باکو در نظر گرفته شود.

۲. برای تأسیس کمیته‌های مؤسس در مرکز (تبریز) و دیگر نقاط [Na Mestakh] در عرض يك ماه کاندیداهایی را از میان عناصر واقعی دموکرات از میان روشنفکران، تجار طبقه متوسط، زمینداران کوچک و متوسط و روحانیون در احزاب دموکراتیک مختلف و همچنین از میان غیر حزبی‌ها انتخاب کرده و به کمیته‌های مؤسس فرقه دموکرات آذربایجان وارد کنید. تشکیل يك کمیته مؤسس در تبریز که از طریق انتشار يك فراخوان از طریق نشریات دموکراتیک موجود [مانند] خاورنو، آذیر، جودت و غیره، خواهان تأسیس يك حزب دموکراتیک آذربایجان شده و به نشر جزواتی اقدام خواهد کرد، در اولویت نخست قرار دارد.

۳. با انتشار فراخوان، گروه‌های آغازگر در دیگر نقاط به حمایت از آن در جراید سخن گفته و از میان فعال‌ترین سازمان‌های حزب توده و دیگر سازمان‌ها و عوامل دموکراتیک کمیته‌های فرقه دموکرات آذربایجان را تشکیل خواهند داد.

۴. پس از استقرار کمیته‌های مؤسس فرقه دموکرات آذربایجان در تبریز، تأسیس کمیته‌های محلی فرقه دموکرات آذربایجان در شهرهای ذیل از اولویت نخست خواهد بود: اردبیل، رضائیه، خوی، میانه، زنجان، مراغه، مرند، مهاباد، ماکو، قزوین، رشت، پهلوی، ساری، [شاهی؟]، گرگان و مشهد.

برای سازماندهی کمیته‌های این شهرها نمایندگانی را از کمیته مؤسس مرکزی اعزام دارید. به صورتی منظم و اکثس‌های مثبت و دعوت به عضویت در فرقه دموکرات آذربایجان را در جراید دموکراتیک منتشر کنید.

۵. تحت عنوان «صدای آذربایجان» يك نمایندگی مطبوعاتی در کمیته مؤسس فرقه دموکرات آذربایجان در تبریز تأسیس کنید.

۶. تنوین پیش‌نویس برنامه و منشور کمیته مؤسس تبریز را سازماندهی کنید.

ب. تضمین انتخاب نمایندگان انتخابات دوره پانزدهم مجلس. با نمایندگانی که آنها را در انتخابات این دوره از مجلس حمایت می‌کنیم برای مذاکره در باب معرفی آنها برای شرکت در مجلس پانزدهم، به شرط حمایت از شعارهای فرقه دموکرات

اختصاص حداقل ۵۰ درصد از کل مالیات‌های مأخوذه در محل برای خدمات رفاهی و آسایشی و بهداشتی در گنبد کاووس، گرگان و بندر شاه.

در ایالات مازندران و خراسان:

۱. اعادهٔ املاکی که رضاشاه گرفته بود به مالکان جزء و متوسط.
۲. اختصاص حداقل ۵۰ درصد از مالیات‌های مأخوذه در محل برای خدمات عمومی و رفاهی و بهداشت شهرهای ساری، شاهی، مشهد و قوچان نو.^{۱۱}

به علاوه برای شکل دادن به يك جنبش جدایی طلب در ایالات فوق به انعکاس چنین خواسته‌هایی در سطوح محلی اقدام شود.

خواست اصلاحات ارضی نه فقط در آذربایجان جنوبی که در نواحی شمال ایالات ایران نیز مطرح گردد.

ث. تشکیل انجمن‌ها

۱. پس از استقرار کمیته‌های مؤسس فرقهٔ دموکرات آذربایجان هم زمان با اقدامات لازم جهت انتخاب نمایندگان دورهٔ پانزدهم مجلس، با استفاده از شوق انتخاباتی مردم، اقداماتی برای تشکیل انجمن‌ها صورت گیرد.

ج. سازماندهی ارگان‌های مطبوعاتی

۱. برای سازماندهی اقدامات تبلیغاتی از طریق مطبوعات، علاوه بر روزنامه‌های موجود چاپخانه‌هایی در شهرهای رشت، رضائیه و مهاباد برای نشریات جدید تأسیس شود.
[امضاهای ناخوانا]

یادداشت‌ها:

1. Cold War International History Project (CWIHP)

۲. ناتالیا یگوروا «بحران آذربایجان از دیدگاه اسناد نویافته شوروی»، گفتگو، شماره ۱۷، پاییز ۱۳۷۶، صص ۱۰۳-۱۳۵

3. Cold War in the Caucasus: Notes and Documents from a Conference By Svetlana Savranskaya and Vladislav Zubok in CWIHP Bulletin, Issue 14/15 Winter 2003- Spring 2004, pp. 399-403.

[در ترجمهٔ این گزارش از دو پاراگراف که به پاره‌ای از تحولات گرجستان در سالهای ۱۹۵۳-۱۹۵۱ و دههٔ ۱۹۶۰ اشاره داشت، صرف نظر شد]

4. "New Evidence on the Iran Crisis 1945-46, from Baku Archives"

CWIHP Bulletin, Issue 12/13, Fall/Winter 2001, pp. 309-314

5. see CWIHP Bulletin 12/13 (Fall/Winter 2001), p. 309

۶. برای ترجمهٔ انگلیسی این اسناد که توسط جمیل حسینی در اختیار طرح تاریخ جنگ گرفته است بنگرید به

CWIHP Bulletin, 12/13, pp. 370-314

۷. بنگرید به اسناد ضمیمه، سند‌های ۱ تا ۳

۸. در اصل Trianon، که احتمالاً اشتباه است و باید «سور» باشد

۹. کذافی اصل: Bolgar chai

۱۰. در اصل Shakh

۱۱. کذا فی اصل: New Quchan

آذربایجان، وارد مذاکره شوید.

۲. برای معرفی نامزدهای نمایندگی مجلس از میان عناصر دموکراتیکی که برای اجرای شعارهای فرقهٔ دموکرات آذربایجان مبارزه خواهند کرد، اقدام کنید.

۳. بررسی مجدد فهرست نمایندگان پیشنهاد شده از سوی سفارت با توجه به [این] وظایف جدید.

۴. سازماندهی تبلیغ گسترده کاندیداهای منتخب برای مجلس در جراید و تماس و ملاقات آنها با رأی دهندگان.

۵. حمایت از گردهم آیی‌ها، تظاهرات، اعتصاب‌ها، و انحلال [razgon] کمیسیون‌های انتخاباتی ای که با منافات دارند با هدف تضمین منافع مادر انتخابات.

۶. در خلال تدارکات انتخاباتی، کاندیداهای معرفی شده از سوی محافل ارتجاعی را که به نحوی فعلاً نه برضد کاندیداهای جنبش دموکراتیک فعالیت می‌کنند، از حوزه‌های انتخاباتی شمال ایران حذف و اخراج کنید.

۷. خواست جایگزینی رؤسای مرجع از نهادهای محلی [Vlas-ti طرح شود].

ب. تأسیس «انجمن دوستان آذربایجان شوروی»

۱. در مورد سازماندهی «انجمن دوستان آذربایجان شوروی» از نمایندگان که در جشن یادبود بیست و پنجمین سال [تأسیس] جمهوری شوروی آذربایجان شرکت کردند، استفاده شود.

۲. از کارمندان کنسولگری‌های ما، فرماندهی نظامی و اعضا فعال [حزبی] برای تشکیل انجمن استفاده شود.

۳. گروه مؤسس «انجمن دوستان آذربایجان شوروی» در تبریز باید تدوین منشور انجمن را عهده‌دار گردد.

۴. برای جلب هر چه گسترده‌تر مردم به «انجمن دوستان آذربایجان شوروی» به صورتی منظم از جراید برای بیان دستاوردهای اقتصادی، فرهنگی و هنری آذربایجان شوروی و دوستی تاریخی خلق‌های آذربایجان جنوبی و خلق‌های آذربایجان شوروی بهره‌برداری شود.

ت. سازماندهی جنبش جدایی طلب

۱. برای شکل دادن به يك جنبش جدایی طلب در جهت تأسیس يك منطقه خودمختار آذربایجانی [و] يك منطقه خودمختار کرد با اختیارات گسترده اقدام شود.

در ایالات گرگان، مازندران و خراسان بر اساس مسائل محلی و به ویژه [موارد ذیل]، جنبش‌های جدایی طلب ایجاد شود:

در ایالت گیلان: فراهم آوردن خدمات رفاهی و اجتماعی و در شهرهای رشت [و] پهلوی، اختصاص حداقل ۵ درصد از کل مالیات‌های مأخوذه در محل برای این منظور.

در ایالت گرگان: آموزش زبان بومی ترکمنی در مدارس، جایگزینی ترکمن‌ها در مؤسسات محلی، ژاندارمری و پلیس،